

Arthur Schopenhauer

**Svet ako vôľa
a predstava**

I.

ARTHUR SCHOPENHAUER

SVET AKO VÔĽA A PREDSTAVA

I.

Elektronická kniha

Grunt

Bratislava 2021

Z nemeckého originálu

Arthur Schopenhauer: *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Haffmans Verlag, Zürich 1991)

preložila Patrícia Elexová.

Prekladateľka ďakuje R. Macovi a V. Balekovi za priateľskú pomoc a cenné podnety, ktorými prispeli ku konečnej podobe tohto prekladu.

Vedecká redakcia: Miroslav Marcelli

Jazyková redakcia: Oľga Baginová

Grafický návrh obálky s použitím fotografie autorky prekladu: Michal Kováč

V edícii Grunt v roku 2021 vydala Patrícia Elexová.

Translation © Patrícia Elexová

ISBN 978-80-570-2763-8 (PDF)

ISBN 978-80-570-2764-5 (EPUB)

ISBN 978-80-570-2765-2 (MOBI)

PRVÝ ZVÄZOK.

***Štyri knihy a Dodatok,
ktorý obsahuje kritiku Kantovej filozofie.***

Či nakoniec prírode preda len nemožno prísť na koreň?¹

Goethe.

---

¹ Goethe, *Herrn Staatsminister von Voigt zur Feier des 27. September 1816.* (Pozn. prekl.)

Predslov k prvému vydaniu

Na tomto mieste by som chcel uviesť, ako čítať túto knihu, aby ju bolo možné čo najlepšie pochopiť. – Čo sa ňou má sprostredkovať, je jedna jediná myšlienka. Napriek všetkému úsiliu som však predsa nebol schopný nájsť nijakú kratšiu cestu na jej sprostredkovanie, než je celá táto kniha. – Túto myšlienku pokladám za čosi, čo sa pod menom filozofia hľadalo veľmi dlho a čoho odhalenie sa práve preto zdá ľuďom s historickým vzdelaním nemožné rovnako ako odhalenie kameňa mudrcov, hoci už Plinius im povedal: *Quam multa fieri non posse, priusquam sint facta, judicantur?*² (*Hist. Nat.*, 7, 1.)

Vždy podľa toho, z ktorej strany sa touto jedinou myšlienkou zaoberáme, javí sa nám alebo ako to, čo sa nazvalo metafyzikou, alebo to, čo etikou, alebo to, čo estetikou. A, pravda, týmto všetkým by aj mala byť, aby bola tým, za čo ju, ako som už priznal, pokladám.

MYŠLIENKOVÝ SYSTÉM zakaždým musí mať architektonickú spojitosť, t. j. takú, že jeho prvá časť vždy musí niesť druhú, tá však prvú nie. Základný kameň nakoniec nesie všetky časti bez toho, aby bol sám nesený a vrchol je nesený bez toho, že by niesol. Naopak JEDNA JEDINÁ MYŠLIENKA, nech by bola akokoľvek obsiahla, si musí uchovať tú najdokonalejšiu jednotu. Ak sa aj s cieľom jej sprostredkovania predsa dá rozdeliť na časti, spojitosť týchto častí musí byť organická, t. j. taká, že každá časť rovnako uchováva celok, ako je ním uchovávaná, ani jedna časť nie je prvá a ani jedna posledná, celá myšlienka je vďaka každej svojej časti čoraz zreteľnejšia, a ani najmenšiu časť nemožno úplne pochopiť bez toho, že by sa už vopred nechápal celok. – Kniha však musí mať prvý a posledný riadok, a v tom vždy ostáva organizmu veľmi nepodobná, nech sa mu jej obsah svojou podobou akokoľvek približuje: forma a látka si tu teda budú protirečiť.

Vyplýva samo zo seba, že za takýchto okolností nemožno pre preniknutie k predkladanej myšlienke poradiť nič iné, než ČÍTAŤ TÚTO KNIHU DVAKRÁT, a to po prvý raz s veľkou trpezlivosťou, ktorú možno čerpať iba z dobrovoľnej viery, že začiatok predpokladá koniec takmer rovnako, ako koniec začiatok, a práve tak i každá skoršia časť každú neskoršiu takmer rovnako, ako neskoršia skoršiu. Hovorím „takmer“: výlučne tak to totiž rozhodne nie je. A to, čo sa nejakým spôsobom dalo urobiť pre predoslanie toho, čo sa vysvetlí až prostredníctvom nasledujúceho a čo vôbec mohlo nejako prispieť k čo najľahšej pochopiteľnosti a zreteľnosti,

---

² „Čo všetko sa pokladá za nemožné predtým, ako sa to stane?“ Plinius: *Historia naturalis*, 7, 1. (Pozn. prekl.)

urobil som poctivo a svedomito. Ba do istej miery sa mi to azda aj podarilo, ak len čitateľ, čo je veľmi prirodzené, nebude pri čítaní myslieť iba na práve povedané, ale i na možné dôsledky, čo z toho plynú. Inak totiž môže k mnohému, čo skutočne protirečí mienke doby a pravdepodobne i čitateľa, pristúpiť ešte tak mnoho iného anticipovaného a imaginárneho, že potom ako živý nesúhlas musí vystupovať to, čo je iba nepochopením. Že však ide o nepochopenie priznáva sa o to menej, že namáhavo dosiahnutá jasnosť výkladu a zreteľnosť vyjadrenia nikdy nepripúšťa pochybnosti o bezprostrednom zmysle povedaného; potom je však nemožné vyjadriť zároveň aj jeho súvislosti so všetkým ostatným. Preto, ako som už povedal, prvé čítanie si vyžaduje trpezlivosť čerpanú z dôvery, že pri druhom čítaní vystúpi mnohé alebo všetko v celkom inom svetle. Vážne úsilie o úplnú a ľahkú pochopiteľnosť veľmi ťažkého predmetu musí, mimochodom, oprávňovať to, že tu a tam sa opakuje to isté. Už organická, a nie reťazovitá stavba celku viedla k nevyhnutnosti občas sa dotknúť toho istého miesta dvakrát. Práve táto stavba a veľmi tesná súvislosť všetkých častí neumožňovala inak veľmi chvályhodné rozdelenie na kapitoly a paragrafy, ale ma donútila rozdeliť knihu na štyri hlavné oddiely, takpovediac štyri hľadiská uplatnené na jednu myšlienku. V každej z týchto štyroch kníh som sa vystríhal najmä toho, aby som pre jednotlivosti, ktorými bolo nevyhnutné sa zaoberať, nestrácal zo zreteľa ani hlavnú myšlienku, ku ktorej prináležia, ani postupnosť celého výkladu. – Tým je vyjadrená prvá a – rovnako ako ďalšie – nevyhnutná požiadavka na čitateľa, ktorý filozofovi (práve preto, že je ním aj čitateľ sám) nie je naklonený.

Druhou požiadavkou je prečítať si pred knihou úvod k nej, hoci ten vyšiel s päťročným predstihom pod názvom *O štvorakom koreni vety o dostatočnom dôvode: filozofická stať*. – Bez oboznámenia sa s týmto úvodom a propedeutikou je skutočné pochopenie predkladaného spisu celkom nemožné, a obsah tejto state sa v ňom všade predpokladá tak, akoby bol jeho súčasťou. Keby táto stať nepredstihovala vydanie spisu o niekoľko rokov, tak by vlastne nebola úvodom k nemu, ale by bola súčasťou prvej knihy, ktorá, keďže v nej obsah state chýba, je teraz do istej miery už pre túto medzeru neúplná, takže je nevyhnutné ustavične sa v nej na túto stať odvolávať. Moja nechúť k tomu, aby som odpisoval sám od seba, alebo aby som už raz uspokojivo povedané ešte raz predniesol inými slovami, však bola taká veľká, že som uprednostnil tento postup bez ohľadu na to, že tu by som bol mohol obsah state stvárniť o čosi lepšie, keďže by som ju bol očistil od mnohých pojmov, pochádzajúcich z môjho vtedajšieho prihlbokého zaujatia Kantovou filozofiou, akými sú

kategórie, vonkajší a vnútorný zmysel a pod. Inak aj tam sa tieto pojmy nachádzajú iba preto, že dovtedy som sa nimi nikdy nezaoberal skutočne do hĺbky, a tak oboznámenie sa s týmto spisom privedie čitateľa aj k tomu, že v myšlienkach sa mu takéto jej pasáže skorigujú samy od seba. – No až keď prostredníctvom tejto state spoznáme, čo je a čo znamená veta o dôvode, na čo sa jej platnosť vzťahuje a na čo nie, že neplatí, že pred všetkými vecami je táto veta a až v jej dôsledku a v súlade s ňou, takpovediac ako jej korolár, celý svet, ale že skôr táto veta nie je ničím viac než formou, v ktorej sa všade poznáva subjektom podmienený objekt akéhokoľvek druhu, ak je subjekt poznávajúcim individuum: len potom bude možné pristúpiť k tej metóde filozofovania, o ktorú sa tu po prvý raz pokúšame a ktorá sa celkom líši od všetkých doterajších metód.

Tá istá nechúť odpisovať doslovne sám od seba či hovoriť po druhý raz celkom to isté, ibaže inými a horšími slovami, keď už som sa o tie lepšie sám vopred pripravil, viedla aj k druhej medzere v prvej knihe tohto spisu, keďže som z nej vypustil všetko to, čo sa nachádza v prvej kapitole mojej state *O videní a farbách* a čo by sa tu inak nachádzalo v doslovnej podobe. Na tomto mieste sa teda predpokladá aj oboznámenosť s týmto mojím nevelkým raným spisom. A nakoniec tretia požiadavka kladená na čitateľa by sa dala predpokladať dokonca aj bez slov, keďže v nej nejde o nič iné než o znalosť toho najdôležitejšieho zjavu filozofie za posledné dve tisícročia, ktorý je nám taký blízky: mám na mysli hlavné spisy Kanta. Účinok, čo vyvolávajú v duchu človeka, ktorého skutočne oslovia, pokladám, ako som sa o tom zmienil už inokedy, za vskutku porovnateľný s účinkom operácie zákalu u slepca: a ak chceme v prirovnaní pokračovať, tak mojím cieľom je poskytnúť tým, u ktorých sa zákrok vydaril, pozákalové okuliare, takže pre ich používanie je sama operácia tou najnevyhnutnejšou podmienkou. – No hoci do veľkej miery vychádzam z výkonu veľkého Kanta, práve vážne štúdium jeho spisov mi umožnilo odhaliť v nich významné chyby, ktoré som musel vyčleniť a ukázať ich ako zavrhnutiahodné, aby som to, čo je na jeho učení pravdivé a vynikajúce, mohol predpokladať a používať v očistenej a rýdzej podobe. Aby som však svoj vlastný výklad neprerušoval a nekomplikoval častou polemikou s Kantom, podávam ju v podobe samostatného Dodatku. Teda, do akej miery môj spis, v dôsledku povedaného, predpokladá znalosť Kantovej filozofie, do takej predpokladá aj znalosť tohto Dodatku. V tomto ohľade preto možno odporúčať prečítať si Dodatok ako prvý, a to o to viac, že jeho obsah priamo súvisí s prvou knihou predkladaného spisu. Na druhej strane z povahy veci vyplýva, že sa nedalo vyhnúť tomu, aby sa i Dodatok tu a tam neodvolával na spis sám:

z toho nevyplýva nič iné než to, že rovnako ako hlavná časť diela, tak aj Dodatok k nej sa musí čítať dvakrát.

Jediné, čo budem priamo predpokladať pri tom, čo tu chcem predniesť, je teda dôkladná znalosť KANTOVEJ filozofie. – Ak však čitateľ navyše pobudol aj v škole božského PLATÓNA, bude o to lepšie pripravený a náchylný si ma vypočuť. Ak však mal účasť dokonca aj na dobrodení VÉD, ku ktorým sa nám otvoril prístup prostredníctvom *Upanišád*, čo je v mojich očiach tá najväčšia výhoda, akú nám toto naše zatiaľ mladé storočie poskytuje v porovnaní s tými predchádzajúcimi, keďže sa domnievam, že vplyv sanskrtskej literatúry bude rovnako ďalekosiahly ako vplyv znovuoživenia gréckeho písomníctva v 15. storočí – ak teda, ako vravím, čitateľ prijal a osvojil si aj posvätnú prastarú indickú múdrosť, tak je najlepším možným spôsobom pripravený vypočuť si, čo mu chcem predniesť. Jemu to potom nebude znieť tak cudzo, ba až nepriateľsky, ako mnohým iným. Keby to totiž neznelo priveľmi vystatovačne, tak by som tvrdil, že každý jednotlivý výrok vytrhnutý z *Upanišád* sa dá odvodiť ako dôsledok tej mojej myšlienky, ktorú tu chcem sprostredkovať, hoci rozhodne neplatí opak, že aj ju samu by bolo možné nájsť už v nich.

Väčšina čitateľov však už vzplanula netrpezlivosťou a prepukla do výčítiek, ktoré s námahou tak dlho zdržiavala: ako sa vôbec opovažuje predkladať publiku knihu s podmienkami a požiadavkami, z ktorých prvé dve sú také neskromné a prehnané? A to navyše v čase takého všeobecného dostatku svojbytných myšlienok, že len v Nemecku sa každoročne tlačou zverejní tritisíc obsažných, originálnych a nenahraditeľných diel, a okrem nich aj nespočetné množstvo periodík či dokonca denníkov; v čase, keď vôbec nie je nedostatok originálnych a hlbokých filozofov, pretože len v Nemecku ich dnes žije naraz viac, než predtým za celé stáročia? Kam by sme to dospeli, pýta sa rozhorčený čitateľ, keby sme ku každej knihe mali pristupovať s toľkými okolami?

Keďže proti takýmto námietkam nemám čo uviesť, od takýchto čitateľov očakávam jedinú vec: vďaka za to, že som ich včas vystríhal, aby nestrácali ani hodinu s knihou, ktorej čítanie bez splnenia uložených požiadaviek by nemohlo priniesť plody, a preto od neho treba celkom upustiť, najmä ak možno mnohé staviť na to, že táto kniha by im aj tak neulahodila. Skôr bude vždy iba vecou *paucorum hominum*³, preto musí pokojne a skromne čakať na tých

---

³ „úzký kruh“ (nemnohých ľudí) Horatius, *Saturae*, I, 9. In: Horatius, *O umení básnickom, Satiry, Listy*, Bratislava, Tatran 1986, s. 145. Slov. prekl.: I. Šafár. (Pozn. prekl.)

nemnohých, ktorým ich nezvyčajný spôsob myslenia umožní pokladať ju za stráviteľnú. Ak aj totiž odhliadneme od jej rozsahu a úsilia, aké si žiada od čitateľa, ktorý učenec tejto doby, čo svojím vedením dospela do nádherného bodu, kde sa už paradoxné a chybné vôbec ničím neodlišuje, by mohol uniesť, že sa takmer na každej stránke knihy bude stretávať s tým, čo priamo odporuje všetkému, čo predsa on sám určil ako raz a navždy pravdivé a isté?

A potom, aké nepríjemné sklamanie by pociťoval ne jeden čitateľ, keby sa tu vôbec nestretol s tým, o čom sa domnieva, že by to mal hľadať práve na tomto mieste, keďže jeho spôsob špekulácie sa zhoduje so spôsobom istého ešte žijúceho filozofa⁴, ktorý napísal niekoľko naozaj pôsobivých kníh, a má iba jednu malú chybičku, že všetko, čo sa naučil a k čomu sa kvalifikoval pred svojím pätnástym rokom, pokladá za vrodené základné myšlienky ľudského ducha? Kto by mohol všetko toto uniesť? Preto moja rada znie, knihu opäť pekne odložiť. Obávam sa však, že sám tak ľahko nevyviaznem. Čitateľ, čo dospel po predslov knihy, ktorý ho odradil, ju predsa kúpil za hotové a pýta sa, čo ho za to odškodní? – Tu mi neostáva iné, len mu pripomenúť, že kniha sa dá mnohoroako využiť aj bez toho, žeby ju niekto priamo čítal. Môže rovnako dobre, ako ktorákoľvek iná, vyplňať medzeru v jeho knižnici, kde sa bude, čisto zabalená, určite veľmi dobre vynímať. Alebo ju môže položiť na toaletný či čajový stolík svojej učenej priateľky. Alebo nakoniec môže, a to je iste tá najlepšia zo všetkých možností a ja ho k nej zvlášť nabádam, knihu recenzovať.

A tak potom, čo som si dovolil vtip, pre ktorý v tomto skrz naskrz dvojznačnom živote nemôže byť nijaká stránka priveľmi vážna, odovzdávam knihu s vnútornou vážnosťou a v nádeji, že skôr či neskôr sa dostane k tým, ktorým jediným môže byť adresovaná. Inak už len odovzdane prijímam, že aj ju v plnej miere zastihne osud, ktorý je vo všetkých dobách údelom pravdy v každom poznaní, a o to viac v tom najdôležitejšom, že totiž pravde je súdené sláviť víťazstvo iba nakrátko, medzi dvoma dlhými časovými obdobiami, keď sa odsudzuje ako paradoxná a podceňuje ako triviálna. A odsudzovanie potom obyčajne potihne aj jej pôvodcu. – Život je však krátky a pravda pôsobí ďalekosiahlo a žije dlho: povedzme teda pravdu.

(Drážďany, august 1818)

---

⁴ F. H. Jacobi

Predslov k druhému vydaniu

Nie súčasníkom, nie krajanom – ľudstvu prenechávam svoje teraz už zavŕšené dielo v nádeji, že preň nebude bezcenné, aj keby sa jeho hodnota, ako býva údelom každého dobra akéhokoľvek druhu, mala rozpoznať až neskôr. Len pre ľudstvo, a nie pre pokolenie náhliace sa pomimo a oddávajúce sa svojim krátkodobým blodom, mohla sa moja hlava takmer proti mojej vôli po celý život nepretržite oddávať svojej práci. Jej hodnotu mi medzičasom nemohol spochybníť ani nedostatok porozumenia, keďže som videl, ako sa všeobecne uctieva a obdivuje to chybné, zlé, a nakoniec absurdné a nezmyselné⁵, takže som si uvedomil, že keby sa tí, čo sú schopní rozpoznať to pravé a správne, nevyskytovali tak zriedkavo, že človek sa po nich márne obzerá hoci aj dvadsať rokov, tak ani tých, čo sú to pravé a správne schopní vytvoriť, by nemohlo byť tak málo, že ich diela neskôr tvoria výnimku medzi pominuteľnými pozemskými vecami; čo by potom viedlo k strate povzbudzujúcej vyhladky na budúce generácie, ktorú na svoje posilnenie potrebuje každý, čo si vytýčil nejaký vysoký cieľ. – Kto nejakú vec, ktorá nevedie k materiálnemu úžitku, berie vážne a vážne sa ňou zaoberá, nesmie rátať s porozumením súčasníkov. Väčšinou skôr uvidí, že vo svete sa uplatňuje práve zdanie takejto veci a ono je na programe dňa: a tak je to aj v poriadku. Takouto vecou sa totiž človek musí zaoberať pre ňu samu: inak sa mu nemôže podariť, lebo vhlád do vecí je akýmkoľvek zámerom vždy ohrozený. V súlade s tým, ako to dosvedčujú celé dejiny literatúry, všetko hodnotné sa uplatnilo až po dlhom čase, najmä keď to bolo náučného, a nie zábavného druhu; a dovtedy prekvitalo falošné. Zjednotiť totiž vec so zdaním veci je ťažké, ba možno celkom nemožné. Prekliatím tohto sveta núdze a potrieb je práve to, že všetko im musí slúžiť a otročiť. Práve preto svet nie je uspôsobený tak, že by sa v ňom nejaké ušľachtilé a vznešené úsilie, napríklad o svetlo a pravdu, smelo nerušene rozvíjať a jestvovať samo pre seba. Ba aj keď sa už raz za čas má možnosť uplatniť, takže sa zavedie jeho pojem, zakrátko sa ho aj tak zmocnia materiálne záujmy a osobné účely, aby si z neho urobili svoj nástroj alebo masku. V súlade s tým sa aj filozofia, ktorej Kant nanovo zabezpečil úctu, onedlho opäť musela stať nástrojom účelov, štátnych zhora a osobných zdola; – hoci, presnejšie, nie filozofia, ale jej dvojník, čo sa za ňu iba pokladá. Dokonca ani to nás nesmie udivovať: neveriteľne veľký počet ľudí totiž zo svojej prirodzenosti vôbec nie je

---

⁵ Hegelova filozofia

schopný iných, než materiálnych účelov, ba nijaké iné nemôže ani len pochopiť. V dôsledku toho je úsilie o čistú pravdu priveľmi vysoké a excentrické na to, aby sme smeli očakávať, že na ňom všetci či mnohí, alebo aspoň niektorí budú mať úprimnú účasť. A ak aj niekedy, ako napríklad práve teraz v Nemecku, vidieť nápadne živý pohyb vo veciach filozofie, ak sa aj o ňu usiluje, píše sa o nej a číta, môžeme sa spoľahnúť, že skutočným *primum mobile*, skrytým hnacím impulzom takéhoto pohybu sú, bez ohľadu na všetky tie uistenia a slávnostný výzor v tvárach, výlučne reálne, a nie ideálne účely, že tým, na čo sa pri tom berie zreteľ, sú osobné, úradné, cirkevné, štátne, skrátka materiálne záujmy. To, čo uvádza do usilovného pohybu perá údajných filozofov, sú teda číre stranícke účely, a tak pre týchto krikľúňov sú smerodajné ich skryté zábery, a nie nahliadnutie skrytého; a pravda je určite to posledné, na čo pri tom myslia. Tá totiž nemá nijakých straníckych prívržencov: skôr platí, že za takýchto chaotických filozofických sporov kráča svojou cestou rovnako pokojne a nepozorovane, ako hlbokou nocou tých najtemnejších storočí, spútaných tou najmeravejšou cirkevnou vierou, keď sa ako tajné učenie odovzdávala iba nemnohým adeptom, alebo sa dokonca zverovala iba pergamentu. Dokonca by som povedal, že nijaká doba nemôže byť pre filozofiu nepriaznivejšia než tá, ktorá ju hanebne zneužíva na jednej strane ako štátny prostriedok a na druhej strane ako prostriedok zisku. Alebo sa azda niekto domnieva, že pri takomto úsilí a pri všetkej tej trme-vrme vyjde len tak mimochodom najavo aj pravda, na ktorej aj tak nikomu nezáleží? Pravda nie je nijaká pobehlica, ktorá sa vrhá okolo krku tým, čo po nej netúžia: skôr je to krásna netýkavka, ktorej priazňou si nemôže byť istý ani ten, čo jej všetko obetuje.

Ako si dnes vlády robia z filozofie prostriedok svojich štátnych záujmov, tak na druhej strane učenci vidia vo filozofických profesúrach remeslo, ktoré má slúžiť obžive rovnako ako ktorékoľvek iné: preto sa o ne usilujú s uisteniami o svojom dobrom zmysľaní, t. j. so zámerom, slúžiť týmto záujmom. A stoja si za slovom: nie pravda, nie jasno, nie Platón, nie Aristoteles, ale záujmy, pre službu ktorým si ich objednali, sú pre nich smerodajné, a ihneď sa stávajú i kritériom toho, čo je pravdivé a hodnotné, čo stojí za pozornosť, a čo nie. A preto všetko, čo týmto kritériám nezodpovedá, aj keby to bolo to najdôležitejšie a najvýnimočnejšie v ich odbore, alebo sa odsúdi, alebo, kde by to bolo podozrivé, ututlá jednohlasným ignorovaním. Stačí sa pozrieť na ich svorné horlenie proti panteizmu: nájde sa taký hlupák, čo by veril, že vychádza z ich presvedčenia? – A ako by sa vôbec mohla filozofia ponížená na zárobkové remeslo nezvrhnúť na sofistiku? Práve preto, že je to nevyhnutné

a že pravidlo „čí chlieb ješ, toho pieseň spievaj“ platilo odpradáva, zarábanie peňazí filozofiou bolo v staroveku príznačné pre sofistov. – Navyše však k tomu pristupuje ešte aj to, že keďže v tomto svete nemožno očakávať, vyžadovať a za peniaze získať nič iné, iba priemernosť, tak aj tu sa s ňou treba uspokojiť. Potom vidíme, ako sa milá priemernosť na všetkých nemeckých univerzitách morí s úlohou vlastnými prostriedkami vyprodukovať zatiaľ neexistujúcu filozofiu, a to podľa predpísanej miery a v súlade s prepísaným cieľom; jednoducho dráma, ktorej vysmievať sa by bolo takmer kruté.

Zatiaľ čo filozofia takýmto spôsobom už oddávna musela slúžiť ako prostriedok na jednej strane verejných a na druhej privátnych účelov, ja sa už viac ako tridsať rokov nerušene oddávam chodu svojich myšlienok, a to iba preto, že som musel a nemohol inak, z akéhosi inštinktívneho pudu, ktorý však bol nesený dôverou, že ak niekto myslí niečo pravdivé a objasní niečo skryté, tak raz to pochopí aj nejaký iný mysliaci duch, ktorého to osloví, poteší a bude mu to útechou: práve takéhoto ducha oslovujem, tak ako nás oslovovali nám podobní, a tým sa nám stali útechou v pustatine tohto života. Svojou vecou sa preto zaoberám pre ňu samu a sám pre seba. S filozofickými meditáciami to však iba zriedkavo býva tak, aby práve to, čo niekto premyslel a preskúmal sám pre seba, bolo neskôr na prospech i iným; na rozdiel od toho, čo im bolo určené už pôvodne. Tie prvé sa dajú rozpoznať predovšetkým na základe pre nich charakteristickej poctivosti, pretože človek sa nepokúša oklamať sám seba, ani si nenúka prázdne škrupiny. Tým potom všetko sofistifikárčenie a všetko slovné haraburdie odpadá, takže každé súvetie čitateľa ihneď odškodní za námahu, ktorú vynaložil na jeho prečítanie. Tomuto zodpovedajúc nesú moje spisy takú zreteľnú pečať poctivosti a otvorenosti, že už tým sa výrazne odlišujú od spisov troch známych sofistov pokantovskej éry. Ja totiž stále zotrvávam na stanovisku REFLEXIE, t. j. rozumového uvažovania a poctivého referovania, a nikdy neprechádzam na stanovisko INŠPIRÁCIE, nazývanej tiež intelektuálne nazeranie alebo absolútne myslenie, ktorej pravým menom je však chvastúnstvo a šarlatánstvo. – Pracujúc teda v tomto duchu a ustavične pri tom sledujúc, ako sa všeobecne uplatňuje to chybné a zlé, ba ako sa chvastúnstvu⁶ a šarlatánstvu⁷ dostáva tej najvyššej úcty, som sa už dávno vzdal uznania svojich súčasníkov. Je vylúčené, aby generácia, ktorá celých dvadsať rokov tak hlasno vykrikovala, že Hegel, tento duchovný Caliban, je tým najväčším filozofom, až sa to ozývalo po celej Európe, mohla

---

⁶ Fichte a Schelling.

⁷ Hegel.

vyvolať túžbu po jej uznaní u niekoho, kto sa na to musel pozerieť. Už nemá nijaké vavrínové vence na rozdávanie: jej uznanie je predajné a jej výčitky nič neznamenajú. Že to myslím vážne, je zrejmé už z toho, že keby som bol bažil po uznaní svojich súčasníkov, bol by som musel vyškrtnúť aspoň dvadsať miest, ktoré úplne odporujú všetkým ich názorom, ba do istej miery musia byť pre nich až urážlivé. Ibaže ja by som si vyčítal ako prečin, keby som mal pre takýto potlesk obetovať čo i len slabiku. Tým smerodajným pre mňa bola so všetkou vážnosťou pravda: ju sledujúc som smel najprv túžiť iba po svojom vlastnom potlesku, úplne sa odvrátiac od doby, ktorá, pokiaľ ide o akékoľvek vyššie duchovné úsilie, klesla veľmi hlboko, a takisto aj od – až na niekoľko výnimiek – hlboko demoralizovanej národnej literatúry, ktorá svoj vrchol dosahuje tým, že spája vysoké slová s nízkym zmýšľaním. Tým chybám a slabostiam, ktoré sa s mojou prirodzenosťou spájajú rovnako nevyhnutne, ako sa iné chyby spájajú s inými prirodzenosťami, nebudem môcť, pravdaže, nikdy uniknúť; nebudem ich však zmnožovať tým, že by som sa nedôstojne prispôboval.

Pokiaľ ide o toto druhé vydanie, teší ma predovšetkým to, že po dvadsiatich piatich rokoch nenachádzam nič, čo by som musel odvolať. Moje základné presvedčenie teda obstálo aspoň predo mnou samým. Zmeny v prvom zväzku, ktorý obsahuje iba text prvého vydania, sa teda nikde netýkajú toho podstatného. Sčasti zasahujú niektoré vedľajšie záležitosti, väčšinou však pozostávajú zo zväčša krátkych, objasňujúcich, tu a tam pripojených dodatkov.

Významnými korekciami prešla iba kritika Kantovej filozofie, ktorú som doplnil o podrobné doplnky, keďže z nich sa nedala zostaviť taká dopĺňajúca kniha, akú v druhom zväzku dostala každá zo štyroch kníh predstavujúcich moje vlastné učenie. V ich prípade som zvolil uvedenú formu rozšírenia a vylepšenia preto, že tých dvadsaťpäť rokov, čo uplynulo od ich napísania, prinieslo takú výraznú zmenu spôsobu môjho výkladu a tónu môjho prednesu, že nebolo celkom dobre možné zjednotiť obsah prvého zväzku do jedného celku s druhým bez toho, aby pri tejto fúzii obidva neutrpeli. Obidve práce preto podávam v oddelenej podobe a na skoršom výklade som často nič nemenil, dokonca ani tam, kde by som sa dnes vyjadril celkom inak. Chcel som totiž zabrániť tomu, aby starecká zádrapčivosť znehodnotila prácu mojich mladších rokov. Čo by sa v tomto ohľade malo napraviť, dostane sa vo vedomí čitateľa za pomoci druhého zväzku na svoje miesto aj samo. Obidva zväzky sa v plnom zmysle slova navzájom dopĺňajú, totiž, ak je jedno vekové obdobie človeka v intelektuálnom ohľade doplnkom druhého. Čitateľ preto zistí, že každý zväzok nielenže obsahuje to, čo sa v tom druhom nenachádza, ale že prednosti každého z nich spočívajú práve v tom, čo druhému

chýba. Ak teda prvá polovica môjho diela predstihuje druhú v tom, čo môže prepožičiavať iba mladický zápal a energia prvej koncepcie, druhá prekonáva prvú zrelosťou a dokonalou prepracovanosťou myšlienok, ktorá býva dožičená iba plodom dlhého života a jeho usilovnosti. Totiž, kým som mal silu na to, aby som prvotne uchopil základnú myšlienku svojho systému, ihneď ju sledoval v jej štyroch vetvách, potom od nich prešiel k jednote ich kmeňa a nakoniec zreteľne predstavil ich celok, ešte som nemohol byť schopný prepracovať všetky časti systému tak úplne, dôkladne a podrobne, ako to umožňuje dlhoročná meditácia o nich, potrebná na ich overenie a osvetlenie na nespočetných faktoch, na ich podoprenie najrozmanitejšími dôkazmi, na ich všestranné objasnenie z viacerých strán, na ich smelé posúdenie z rozmanitých hľadísk či na čisté rozlíšenie rôznorodého materiálu a jeho dobre usporiadaný výklad. Čitateľovi by síce bolo príjemnejšie mať celé moje dielo v jednoliatej podobe, a nie tak, ako teraz, v podobe dvoch polovíc, ktoré je potrebné vzájomne prepojiť, nech však uváži, že nato by som musel v istom veku podať výkon, aký sa dá podať iba v dvoch rozličných obdobiach života, a vlastnosti, ktoré príroda rozdelila do dvoch celkom odlišných období, by som musel mať naraz. Podľa toho nevyhnutnosť podať moje dielo v dvoch navzájom sa dopĺňajúcich poloviciach možno prirovnať k nevyhnutnosti, v dôsledku ktorej vzniká achromatický objektív – keďže ten nemôže pozostávať z jednej časti – tým, že sa zostaví z konvexného olovnatého sklíčka a z konkávneho korunového sklíčka, a až ich spoločným pôsobením sa dosiahne to, čo sa od neho žiada. Na druhej strane, čitateľa za nepohodlie, spojené s používaním dvoch zväzkov zároveň, do istej miery odškodní rozptýlenie a osvieženie, ktoré so sebou prináša spracovanie toho istého predmetu tou istou hlavou a v tom istom duchu, ibaže vo veľmi odlišnom veku. Pre toho, kto moju filozofiu zatiaľ nepozná, by bolo najvhodnejšie prečítať si najprv prvý zväzok bez doplnkov, a tie pribrať až pri druhom čítaní. Inak by pre neho mohlo byť ťažké uchopiť systém v jeho súvislostiach, ako je vyložený v prvom zväzku, zatiaľ čo v druhom zväzku sa jednotlivé hlavné body učenia zdôvodňujú podrobnejšie a rozvíjajú úplnejšie. Dokonca aj ten, kto by sa rozhodol, že sa nepodujme prečítať si prvý zväzok dvakrát, urobí lepšie, ak si druhý zväzok prečíta až po prvom a osobitne, v priamom slede jeho kapitol, ktoré sú v istej, hoci voľnejšej, vzájomnej spojitosti. Medzery medzi kapitolami mu totiž v prípade, že ho dobre pochopil, dokonale vyplní pripomenutie si prvého zväzku. Navyše, všade nájde odkazy na zodpovedajúce pasáže prvého zväzku, v ktorom som jednotlivé paragrafy, v prvom vydaní oddelené iba čiarou, pre tento účel očísloval. –

Už v predslove k prvému vydaniu som vysvetlil, že moja filozofia vychádza z Kantovej, a preto predpokladá jej dôkladnú znalosť: na tomto mieste to znovu opakujem. Kantovo učenie totiž vyvolá v každej hlave, ktorá ju pochopila, fundamentálnu zmenu, a tá je taká veľká, že ju možno pokladať za duchovné znovuzrodenie. Iba ona je totiž skutočne schopná zbaviť toho, kto sa z nej zrodí, realizmu, spočívajúceho v pôvodnom určení intelektu, na čo nestačia ani Berkeley, ani Malebranche. Oni totiž priveľmi zotrávajú vo všeobecnom, kým Kant zachádza až do zvláštneho, a to spôsobom, ktorý nemá obdoby ani medzi jeho predchodcami, ani medzi jeho nasledovníkmi a ktorý má celkom osobitý, chcelo by sa povedať, že až bezprostredný vplyv na ducha. Ten v jeho dôsledku precitne a odvtedy vidí všetky veci v celkom inom svetle, a až tým sa stáva vnímavým k pozitívnym vysvetleniam, ktoré podávam. Kto si, naopak, Kantovu filozofiu neosvojil, nech by sa aj dopracoval k čomukoľvek, predsa ostáva takpovediac v stave nevinnosti, totiž v zajatí prirodzeného a detinského realizmu, s ktorým sa všetci rodíme a ktorý nám dáva schopnosti pre všetko možné, len nie pre filozofiu. Takýto človek sa má k tomu prvému ako nepľnoletý k plnoletému. Že dnes táto pravda vyznieva paradoxne, hoci prvých tridsať rokov po vyjdení *Kritiky čistého rozumu* to tak rozhodne nebolo, vyplýva z toho, že odvtedy vyrástla generácia, ktorá Kanta vlastne nepozná, pretože na jeho poznanie nestačí, ak si ho človek letmo a netrpezlivo prečíta, či ak sa o ňom dozvie z druhej ruky; a to zasa vyplýva z toho, že táto generácia pod zlým vedením márnila svoj čas s filozofiami bežných, teda nepovolaných hláv alebo dokonca vystatovačných sofistov, ktoré sa jej nezodpovedným spôsobom vychvaľovali. Odtiaľ ten zmätok v prvých pojmoch a vôbec tá nevýslovná hrubosť a ťažkopádnosť, ktorá vyčnieva spod pláštika domýšľavosti a vyumelkovanosti vo vlastných filozofických pokusoch takto vychovej generácie. Každý, kto sa domnieva, že by mohol spoznať Kantovu filozofiu z výkladu niekoho iného, je v zajatí beznádejného omylu. Pred podaniami takéhoto druhu, a to najmä z poslednej doby, musím skôr so všetkou vážnosťou vystríhať: práve v týchto celkom posledných rokoch som sa v spisoch hegelianov stretol dokonca s takými výkladmi Kantovej filozofie, ktoré zachádzali až do výmyslov. Ved' ako by aj mohli byť hlavy, ktoré sa už v ranej mladosti deformujú a nakazia hegelianskymi nezmyslami, schopné sledovať Kantove hlbokomyseľné skúmania? Priskoro si zvykli pokladať to najjalovejšie slovné haraburdie za filozofické myšlienky, tie najslaboduchejšie myšlienky za ostrovtip a pochabú bláznivosť za dialektiku. V ich hlavách vládne zmätok z bláznivých slovných konštrukcií, ktoré ducha zbytočne trýznia a vyčerpávajú. Im nepatrí nijaká kritika rozumu, nijaká filozofia: patrí im

*medicina mentis*⁸, ako očistný prostriedok najprv azda *un petit cours de sencommunologie*⁹, a až potom sa uvidí, či u nich vôbec ešte môže byť reč o filozofii. – Je teda márne hľadať Kantovo učenie niekde inde než v jeho vlastných dielach: tie sú poučné všade, dokonca aj tam, kde sa mýli a dopúšťa sa chýb. V dôsledku jeho originality o ňom v najvyššej možnej miere platí to, čo vlastne platí o všetkých skutočných filozofoch, že poznávať ich treba z ich vlastných spisov, a nie z podania iných. Myšlienky týchto mimoriadnych duchov totiž neznesú filtráciu bežnou hlavou. Zrodené za širokými, vysokými, krásne klenutými čelami, spod ktorých svietia žiarivé oči, sa po prenesení pod nízky krov stiesneného príbytku obmedzených, hrubostenných lebiek, z ktorých sledia tupé, na osobné účely zamerané pohľady, pripravia o všetku silu a všetok život, takže sa už na seba vôbec nepodobajú. Ba možno povedať, že takýto druh hláv pôsobí ako krivé zrkadlo, v ktorom sa všetko deformuje, skresľuje, stráca svoju súmernú krásu a pôsobí ako grimasa. Filozofické myšlienky možno prijímať len od ich tvorcov samých: preto ten, koho filozofia priťahuje, by mal jej nesmrteľných učiteľov vyhľadávať v tichej svätyni ich vlastných diel. Hlavné kapitoly každého z týchto pravých filozofov umožňujú stokrát väčší vhľad do ich učenia než ťažkopádne a pokrívajújúce správy o nich, rodiace sa v bežných hlavách, ktoré navyše bývajú v hlbokom zajatí tej ktorej módnej filozofie či svojej vlastnej obľúbenej mienky. Je však zarážajúce, ako jednoznačne publikum uprednostňuje výklad z druhej ruky. Zdá sa, že tu vskutku pôsobí spriaznenosť voľbou, vďaka ktorej je bežná prirodzenosť priťahovaná k seberovným, a preto dokonca aj to, čo vyslovil niektorý veľký duch, chce radšej prijať od niekoho, kto sa jej podobá. Azda sa to zakladá na tom istom princípe ako systém vzájomného vyučovania, kde sa deti najviac naučia od seberovných.

Teraz ešte slovko o profesoroch filozofie. Vždy som musel obdivovať ich vnímavosť, správny a jemný takt, ktorým moju filozofiu ihneď po jej objavení sa rozpoznali ako čosi ich vlastnému úsiliu celkom heterogénne, ba dokonca nebezpečné alebo, ľudovo povedané, ako čosi, čo sa im nehodí do krámu, rovnako ako aj bezpečnú a ostrovtipnú politiku, vďaka ktorej ihneď zvolili jediný správny postup proti nej, dokonalú jednomyseľnosť, s akou svoj postup uplatňovali a nakoniec neúnavnosť, s akou mu ostávali verní. Tento postup, ktorý možno odporúčať aj pre jeho mimoriadne ľahké vykonávanie, spočíva, ako je známe, v úplnom

---

⁸ „liek pre ducha“ (Pozn. prekl.)

⁹ „malý kurz zdravého ľudského rozumu“ (Pozn. prekl.)

ignorovaní, a tým – podľa Goetheho zlomyseľného výrazu – „sekretovaní“, čo vlastne znamená v utajovaní toho, čo je dôležité a významné. Účinnosť tohto tichého prostriedku sa zvyšuje korybantským hlukom, ktorým všetci zúčastnení vzájomne oslavujú zrod svojich vlastných duchovných výplodov, takže publikum sa na to nevyhnutne musí pozeráť a vnímať dôležitý výraz v tvárach, s akým sa pri tom pozdravujú. Kto by mohol neceniť účelnosť tohto postupu? Ved' proti zásade *primum vivere, deinde philosophari*¹⁰ nemožno namietať. Páni chcú predsa žiť, a to z FILOZOFIE: na ňu sú, spolu so ženou a dieťaťom, odkázaní, a trúfli si na to napriek Petrarcovmu: *povera e nuda vai filosofia*¹¹. Moja filozofia však vôbec nie je uspôsobená tak, aby sa z nej dalo žiť. Chýba jej na to hneď prvá, pre dobre platenú katedrovú filozofiu nevyhnutná rekvizita, špekulatívna teológia, ktorá predsa – napriek nepríjemnému Kantovi s jeho kritikou rozumu – má a musí byť hlavnou témou všetkej filozofie, aj keď z toho pre ňu vyplýva úloha neprestajne hovoriť o tom, o čom nemôže vedieť vôbec nič. Ba moja filozofia sa ani raz nezmieňuje ani o profesormi filozofie tak dôvtipne vymyslenej bájke o bezprostredne a absolútne poznávajúcom, nazerajúcom či vnímajúcom rozume, ktorá sa pre nich stala nevyhnutnou a ktorú stačí ihneď od začiatku nahovoriť čitateľovi. Potom totiž môžu tým najpohodlnejším spôsobom na svete, takpovediac v koči so štvorzáprahom vtiahnuť do oblasti, ktorá je podľa Kanta pre naše poznávanie úplne a navždy nedostupná a nachádza sa mimo akejkolvek možnej skúsenosti, kde sa im potom bezprostredne zjavujú vopred krásne prichystané základné dogmy moderného, judaizovaného, optimistického kresťanstva. Ako sa, pre všetko na svete, môže moja hĺbavá, nekompromisná filozofia, čo nedisponuje všetkými tými dôležitými rekvizitami a neposkytuje obživu, neobzerá sa napravo ani naľavo a smeruje priamo k svojej Polárke, ktorou je pre ňu výlučne nahá, nezapltená, nezmieriteľná a tak často prenasledovaná pravda, ako sa len môže týkať tejto dobrej, výnosnej, *alma mater* filozofie, ktorá si, zaťažená tisícom zámerov a tisícom ohľadov, opatrne lavíruje kráča svojou cestou a nestráca pri tom zo zreteľa ani bázeň božiu, ani vôľu ministerstva, ani predpisy krajinskej cirkvi, ani želania vydavateľov, ani ohlas študentov, ani priateľstvo s kolegami, ani každodennú politiku, ani momentálne chůtky publika, ani ktoviečo všetko ďalšie. Alebo čo má moje tiché, vážne skúmanie pravdy spoločné s hlučnými školskými škriepkami katedier a lavíc, ktorých najvnútornejšími impulzmi sú zakaždým osobné ciele? Obidva druhy filozofie sú skôr od základu heterogénne. Aj preto so

---

¹⁰ „Najprv žiť, potom filozofovať.“ (Pozn. prekl.)

¹¹ „biedna a nahá kráčaš, filozofia“ Petrarca, *Il canzoniere*, I, 7. (Pozn. prekl.)

mnou nemožno uzatvárať nijaké kompromisy ani kamarátstva, a u mňa nikto nemôže mať otvorený účet, azda iba ten, kto nehľadá nič iné, iba pravdu; teda ani jedna z dnešných filozofických strán, lebo tie všetky sledujú svoje zámery. Ja však môžem ponúknuť iba vhľady, ktoré sa nehodia pre nijaký zámer, lebo nie sú sformované ani podľa jedného z nich. Preto, aby sa moja filozofia vôbec dostala na katedry, museli by najprv nastať iné časy. – Aké by to bolo krásne, keby takáto filozofia, z ktorej sa vôbec nedá žiť, len čistý vzduch a svetlo, keby tak raz získala úplne všeobecnú pozornosť! Tomuto bolo treba zabrániť, a tak sa proti tomu postavili všetci ako jeden muž. No popieranie a vyvracanie nie je až taká ľahká záležitosť: tento prostriedok je nepríjemný už preto, že sa ním na vec zameriava pozornosť publika, ktorému by čítanie mojich spisov mohlo pokaziť chuť na duchaplnosti profesorov filozofie. Kto totiž raz okúsil vážnosť, tomu zábava, a najmä tá nudná, nebude viac po chuti. Preto je teda svorne dodržiavaný systém jednotného mlčania jediný správny, a mne neostáva nič iné, než nabádať na to, aby sa pri ňom zotrvalo a aby sa v ňom pokračovalo tak dlho, ako sa len bude dať, totiž až dovtedy, kým sa ignorovanie nebude chápať ako ignorancia; vtedy nastane čas umúdiť sa. A dovtedy si môže každý tu a tam vytrhnúť pierko pre vlastnú potrebu, pretože doma nebýva prebytok myšlienok nijako zvlášť naliehavý. Tak sa môže systém ignorovania a mlčania ešte na nejaký čas udržať, aspoň dovtedy, pokým som nažive; veď už to je dostatočný zisk. A ak aj medzitým tu a tam zaznie nejaký ten indiskrétny hlas, rýchlo ho opäť prehlúši hlasná prednáška profesorov, ktorí predsa vedia, ako s dôležitým výrazom v tvári zabaviť publikum celkom inými vecami. Odporúčam však, aby sa predsa len o čosi prísnejšie dbalo na jednotnosť postupu a aby sa dohliadalo najmä na mladých ľudí, ktorí občas bývajú strašne indiskrétni. Inak sa totiž nemôžem zaručiť ani za to, že sa tento chvályhodný postup zachová navždy, a ani za to, aký bude jeho konečný výsledok. Záleží totiž na tom, ako sa bude toto vcelku dobré a poslušné publikum viesť. Hoci totiž vo všetkých dobách vidíme na vrchole Gorgiov a Hippiov, hoci spravidla víťazí absurdné a zdá sa nemožné, aby hlas jednotlivca prenikol cez zborový krik balamutiacich a balamutených – pravým dielam predsa len vždy ostáva ich svojbytné, tiché, pomalé a mocné pôsobenie, a ako zázrakom ich nakoniec vidíme pozdvihnúť sa z chaosu, tak ako vzducholod', ktorá sa z hustej atmosféry tohto obmedzeného pozemského priestoru povznesie do čistejších sfér. A keď ich raz dosiahne, ostane stáť, a potom už nikto nie je schopný stiahnuť ju naspäť dolu.

Frankfurt nad Mohanom, február 1844

Predslov k tretiemu vydaniu

Pravdivé a pravé by si ľahšie našlo svoj priestor vo svete, keby sa tí, čo sú neschopní ho sami vytvoriť, zároveň nezaprisahali, že nedovolia, aby sa rozširovalo. Táto okolnosť už zbrzdila a zastavila, či dokonca možno celkom udusila mnohé, čo mohlo byť svetu na prospech. Pre mňa z nej vyplynul taký dôsledok, že hoci som mal v čase, keď vyšlo prvé vydanie tohto diela, iba tridsať rokov, tohto tretieho vydania som sa nedožil skôr ako v sedemdesiatom druhom roku života. Útechu pri tom však predsa nachádzam v PETRARCOVÝCH slovách: *si quis, tota die currens, pervenit ad vesperam, satis est*¹² (*De vera sapientia*, p. 140). Nakoniec som teda predsa len došiel a uspokojuje ma, keď na konci svojej cesty vidím začiatok svojho pôsobenia v nádeji, že v súlade so starým pravidlom bude jeho vplyv o to dlhší, o čo neskoršie sa začal.

—

Čitateľovi nebude v tomto treťom vydaní chýbať nič z toho, čo obsahuje druhé, ba dostane sa mu v ňom ešte o dosť viac, keďže vďaka pripojeným doplnkom má pri rovnakej sadzbe o 136 strán viac ako druhé.

Sedem rokov po vyjdení druhého vydania som publikoval dva zväzky *Parerga a Paralipomena*. Paralipomena pozostávajú z doplnkov k systematickému výkladu mojej filozofie a ich správne miesto by malo byť v týchto zväzkoch. V tom čase som ich však musel umiestniť tam, kde sa dalo, pretože bolo veľmi otázne, či sa tohto tretieho vydania dožijem. Možno ich nájsť v druhom zväzku spomenutých *Parerga* a ľahko ich možno rozpoznať podľa nadpisov jednotlivých kapitol.

Frankfurt nad Mohanom, september 1859

---

¹² „Stačí, ak ten, kto bol celý deň na ceste, príde až navečer.“ Petrarca, *De vera sapientia*, dial. I, B, ed. Venetiana. (Pozn. prekl.)

PRVÁ KNIHA

PRVÁ ÚVAHA O SVETE AKO PREDSTAVE:

Predstava podriadená vete o dôvode: objekt skúsenosti a vedy.

Sors de l'enfance, ami, réveille-toi!

Jean-Jacques Rousseau.¹³

---

¹³ „Prestaň byť dieťaťom, priateľ môj, zobuď sa!“ Jean-Jacques Rousseau, *La Nouvelle Héloïse*, 5, 1. In: Rousseau: *Júlia alebo nová Heloisa*, Bratislava, Tatran 1982, s. 445. Slov. prekl.: S. Hollá. (Pozn. prekl.)